

КЛАСИФІКАЦІЙНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ТВОРЧОСТІ В СИСТЕМІ КУЛЬТУРНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

CLASSIFICATION OF THE RIGHT TO FREEDOM OF CREATIVITY IN THE SYSTEM OF CULTURAL RIGHTS AND FREEDOMS

Опольська Н.М.,

кандидат юридичних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри права

Вінницького національного аграрного університету

У статті проаналізовано право на свободу творчості як культурне право. Наведено спільні ознаки, які об'єднують культурні права. Розкрито право на свободу творчості та його місце в системі культурних прав. Проаналізовано співвідношення права на свободу творчості, права на освіту і права на доступ до культурних надбань нації та людства.

Ключові слова: свобода творчості, право на свободу творчості, право на освіту, культурні права.

В статье проанализировано право на свободу творчества как культурное право. Приведены общие признаки, объединяющие культурные права. Раскрыто право на свободу творчества и его место в системе культурных прав. Проанализировано соотношение права на свободу творчества, права на образование и права на доступ к культурным ценностям нации и человечества.

Ключевые слова: право, свобода, творчество, свобода творчества, право на свободу творчества, право на образование, культурные права.

The article analyzes the right to freedom of creativity as a cultural right. The common features that combine cultural rights are presented. The right to freedom of creativity and its place in the system of cultural rights are revealed. The analysis of the relation between the right to freedom of creation, the right to education and the right to access cultural achievements of the nation and humanity.

Key words: right, freedom, creativity, freedom of creativity, right to freedom of creativity, right to education, cultural rights.

Постановка проблеми. Розбудова України як правової та демократичної держави неможлива без концентрації зусиль щодо ефективної реалізації права на свободу творчості в системі прав і свобод людини. Система культурних прав і свобод впливає на всі сфери суспільного життя, характеризує духовний потенціал суспільства. Актуальність дослідження класифікаційної ідентифікації права на свободу творчості в системі культурних прав і свобод визначається необхідністю вільного творчого самовираження людини, доступу до культурних надбань і розвитку свого творчого потенціалу.

Стан опрацювання. Питання класифікації прав і свобод особи неодноразово порушувалося у працях вітчизняних і закордонних науковців, зокрема: В. Абрамова, С. Алексєєва, В. Боняк, Н. Борисова, Д. Дзвінчука, В. Копейчикова, С. Коталейчука, В. Кулапова, С. Лисенкова, М. Орзіха, П. Рабіновича, О. Скакун та ін.

Переважає більшість дослідників поділяють права і свободи людини за сферою їх реалізації в суспільному житті, виділяючи особисті, політичні, соціальні, економічні, культурні.

Визначаючи приналежність права на свободу творчості, звертаємо, насамперед, увагу на те, що це одна з можливостей людини користуватися духовними, культурними благами та досягненнями, брати участь в їх створенні згідно зі своїми нахилами і здібностями. Право на свободу творчості пов'язано з діяльністю людини у сфері культури і духовного життя, тобто за сферою реалізації належить до культурних прав і свобод людини.

Мета статті. З метою комплексного осмислення взаємозв'язків права на свободу творчості доцільно проаналізувати юридичну природу, види культурних прав і свобод людини, з'ясувати ціннісні характеристики права на свободу творчості серед культурних прав і свобод людини.

Виклад основного матеріалу. Переважна більшість дослідників висвітлюють культурні права як групу конституційних прав і свобод людини та громадянина, спрямованих на забезпечення культурних і духовних потреб особи. До таких прав, здебільшого, відносять право на освіту, право на свободу літературної, художньої, наукової та технічної творчості, право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності [1, с. 431].

Такої ж концепції дотримуються і С. Гусарев, А. Олійник і О. Слюсаренко, які доводять, що культурні права і свободи – це закріплені Конституцією і законами України вид і міра можливої поведінки суб'єктів права щодо отримання та користування духовними благами. Вони охоплюють такі можливості: по-перше, освіту; по-друге, свободу користування вітчизняними та закордонними об'єктами культури; по-третє, свободу художньої, технічної, літературної та наукової творчості; по-четверте, розпорядження результатами своєї інтелектуальної праці [2, с. 153].

Не суперечить наведеним визначенням і позиція П. Рабіновича, який зазначає, що культурні (гуманітарні) права – це можливості збереження і розвитку своєї етнічної самобутності, доступу до здобутків духо-

вної та матеріальної культури нації, народу, людства, їх засвоєння, використання й участь у подальшому їх збагаченні (зокрема, права на освіту й виховання; користування надбаннями культури і мистецтва; наукову, технічну та художню творчість) [3, с. 24].

У науковій літературі існує й інший підхід до поняття та змісту культурних прав людини. Так, О. Зайчук і Н. Оніщенко додають до культурних прав право на свободу думки і слова; право на інформацію; право на свободу світогляду та віросповідання, зазначаючи, що це можливості збереження та розвитку національної самобутності людини, її духовного збагачення [4, с. 98]. Такий підхід є обґрунтованим, зважаючи на те, що межа, яка існує між групами прав у системі прав і свобод людини, є умовною, а перелік культурних прав і свобод не можна вважати вичерпним.

Плюралізм наукових підходів до переліку культурних прав пояснюється тісними зв'язками між правами й умовністю критеріїв їх розмежування. Нерідко те саме право можуть відносити до різних груп. Зокрема, право на працю відносять до соціальних і до економічних прав і свобод, право на інформацію – до особистих, до культурних прав, або до політичних, право на свободу світогляду та віросповідання розглядають у контексті особистих і культурних прав тощо.

Крім того, дискусійним, на наш погляд, є віднесення права на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ч. 2 ст. 54 Конституції України) до групи культурних прав. Наголосимо, що всі результати творчої діяльності чинним законодавством визнані товаром і можуть бути об'єктом будь-яких цивільних правочинів.

Відповідно до критерію правової охорони, усі результати творчої діяльності можна розділити на дві групи. Перша – це об'єкти інтелектуальної власності, які охороняються авторським правом, правом промислової власності. Друга – результати творчої діяльності, які не відповідають критеріям охороноздатності права інтелектуальної власності, але є об'єктом цивільного обороту і створюють ринок духовної та технічної продукції.

На наш погляд, право на результати інтелектуальної, творчої діяльності спрямоване не стільки на забезпечення культурних і духовних потреб особи, скільки на здобуття засобів до існування, розпорядження предметами матеріального характеру, що об'єднує між собою економічні права і свободи. Вважаємо необґрунтованим віднесення права на результати інтелектуальної, творчої діяльності до культурних прав і свобод людини.

Зважаючи на вищезазначене, культурні права – це гарантовані державою можливості інтелектуального розвитку, творчої реалізації та самовираження особи, доступу до здобутків культури нації, народу, людства, їх засвоєння, використання, участь у подальшому їх збагаченні.

До культурних прав належать:

- 1) право на освіту (ст. 53 Конституції України);
- 2) право на свободу літературної, художньої, наукової та технічної творчості (ч. 1 ст. 54 Конституції України);

3) право на доступ до здобутків культури нації, народу, людства (ч. 4, 5 ст. 54 Конституції України).

Зважаючи на те, що творчість і освіта нерозривно пов'язані з розвитком науки та є основою суспільного прогресу, право на свободу творчості має тісні взаємозв'язки із правом на освіту.

Забезпечення права на освіту передбачає створення умов для всебічного розвитку особистості, розвитку її талантів, розумових і фізичних здібностей, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу суспільства. Здобуття освіти нерозривно пов'язано із творчою самореалізацією особи.

Освітній процес передбачає участь у науково-дослідній, дослідно-конструкторській та інших видах наукової діяльності, конференціях, олімпіадах, виставках, конкурсах тощо. Так, вступаючи до навчального закладу, людина має на меті здобуття освіти, але, виконуючи завдання навчальної програми, вона одночасно може реалізуватися як митець, співак, науковець тощо. Для цього повинні бути створені умови, які б гарантували людині свободу творчої діяльності. Натомість, щоб написати художній твір або виконати іншу творчу роботу, особі необхідно набути нових знань, сформувати певні уміння, навички, особистісні властивості [5, с. 145].

Тісний зв'язок права на освіту і права на свободу творчості вбачається в інтеграції освіти та науки. У процесі навчання поєднується науково-дослідна робота, навчальний процес ґрунтується на наукових дослідженнях, що виконують викладачі спільно зі студентами.

Право на освіту тісно пов'язане зі свободою викладання. Це принцип академічної свободи, який є елементом права на свободу творчості та застосовується переважно до вищої школи. Таке поняття розуміється як свобода членів академічної спільноти (осіб, які навчають, навчаються, виконують науково-дослідну роботу і працюють у вищому навчальному закладі – *Н. О.*) у заняттях, розвитку і поширенні знань шляхом науково-дослідної роботи, вивчення, обговорення, документування, виготовлення, створення, навчання, викладання, писання [6]. Зазначена свобода частково відображена у п. 2 ч. 1 ст. 50 Закону України «Про вищу освіту», який передбачає вільний вибір методів і засобів навчання педагогічними та науково-педагогічними працівниками, але має низку обмежень, передбачених освітньо-професійними програмами ВНЗ.

Отже, право на освіту є одним із засобів забезпечення права на свободу літературної, художньої, наукової та технічної творчості й одним із способів його реалізації. Отримання нових знань, розвиток вмінь і природної обдарованості людини відбувається в процесі здобуття освіти. Тобто право на освіту є засобом забезпечення творчої діяльності. У процесі навчання особа може творчо діяти під час науково-дослідної роботи, викладання, художньої або іншої творчості, тобто реалізувати право на свободу творчості. У такому разі право на освіту є одним із способів реалізації права на свободу літературної, художньої, наукової та технічної творчості.

Право на свободу творчості перебуває в діалектичному зв'язку із правом на доступ до здобутків культури нації, народу, людства (ч. 4, 5 ст. 54 Конституції України). М. Бердяєв визначив, що творчість людини передбачає наявність трьох елементів: «свободи, таланту і вже сотвореного світу». Елементом творчості вчений визначає не об'єктивно існуючу дійсність, а «сотворений світ» [7, с. 127]. Це об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне і наукове значення.

Реалізація права на свободу творчості неможлива без доступу до здобутків культури нації, народу, людства. Нерідко змістом творчості є предмети, пов'язані з історичними подіями, розвитком суспільства і держави, історією, наукою і культурою. Інколи творчий процес передбачає необхідність дослідження старовинних книг та інших видань, що становлять історичну, художню, наукову і літературну цінність, або звернення до оригінальних художніх творів живопису, графіки та скульптури, традиційного народного мистецтва. Без забезпечення доступу до здобутків культури нації, народу, людства реалізація права на свободу творчості неможлива.

Діалектичний зв'язок права на свободу творчості із правом на доступ до здобутків культури нації, народу, людства проявляється в репродуктивності. Суспільний прогрес, динаміка культури, духовних цінностей є результатом творчої діяльності. Незабезпечення права на свободу творчої діяльності веде до декаденства, культурного регресу.

Отже, між правом на свободу творчості та правом на доступ до здобутків культури нації, народу, людства існує діалектичний зв'язок. Право на свободу творчості детермінує потребу в праві на доступ до здобутків культури нації, народу, людства. Творчий процес передбачає звернення до культурних цінностей: дослідження старовинних книг, оригінальних художніх творів, народного мистецтва тощо. З другого боку, наслідком відсутності творчої діяльності є культурний регрес. І навпаки, реалізація права на свободу творчої діяльності веде до подальшого збагачення здобутків культури нації, народу, людства.

Право на освіту, право на свободу літературної, художньої, наукової та технічної творчості та право на доступ до здобутків культури нації, народу, людства діалектично пов'язані, репродуктивно обумовлені.

Досліджуючи групу культурних прав і свобод людини, варто зазначити, що низка вчених взагалі не виділяють культурні права в окрему групу, розглядаючи їх в одній групі із соціально-економічними правами, серед них: В. Бутилін [8, с. 125], Ю. Тодика та інші [9, с. 116]. В. Кудрявцев [10, с. 23] культурні права називає соціально-духовними, а М. Орзіх – соціально-культурними [11, с. 13–32].

На наш погляд, розмежування культурних і соціальних прав і свобод є обґрунтованим. Об'єднуючою ознакою культурних прав є сприяння духовному розвитку і творчій самореалізації особи, створення умов для культурного збагачення, освіченості суспільства.

Соціальні права спрямовані на забезпечення достатнього для розвитку життєвого рівня, сприятливих умов життя, гарантування можливості особи бути повноцінним суб'єктом суспільних відносин. Право на свободу творчості спрямоване на забезпечення духовних потреб людини. Розмежування культурних і соціальних прав і свобод дозволяє висвітлити особливості та призначення культурних прав, охарактеризувати місце права на свободу творчості в системі культурних прав, його взаємодію із соціальними правами.

Висновки. Завдяки комплексному аналізу взаємозв'язків права на свободу творчості та висвітлення його місця в системі прав і свобод людини, автор дослідження дійшов висновку, що за сферою реалізації в суспільному житті як критерію класифікації прав і свобод особи право на свободу творчості належить до культурних прав і свобод людини, адже воно тісно пов'язано з діяльністю людини у сфері культури і духовного життя.

Культурні права – це гарантовані державою можливості інтелектуального розвитку, творчої реалізації та самовираження особи, доступу до здобутків культури нації, народу, людства, їх засвоєння, використання, участь у подальшому їх збагаченні. До них належать: право на освіту (ст. 53 Конституції України); право на свободу літературної, художньої, наукової та технічної творчості (ч. 1 ст. 54 Конституції України); право на доступ до здобутків культури нації, народу, людства (ч. 4, 5 ст. 54 Конституції України).

Дискусійним, на наш погляд, є віднесення права на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ч. 2 ст. 54 Конституції України) до групи культурних прав, адже воно спрямоване не стільки на забезпечення культурних і духовних потреб особи, скільки на здобуття засобів для існування, розпорядження предметами матеріального характеру, що об'єднує економічні права та свободи. Здається необґрунтованим віднесення права на результати інтелектуальної, творчої діяльності до культурних прав і свобод людини.

Внаслідок дослідження взаємозв'язків права на свободу творчості з іншими культурними правами висвітлено діалектичний зв'язок між ними.

Творчість і освіта нерозривно пов'язані з розвитком науки та становлять основу суспільного прогресу, право на свободу творчості має тісні взаємозв'язки із правом на освіту. Воно є одним із засобів забезпечення права на свободу літературної, художньої, наукової та технічної творчості й одним із способів його реалізації. Отримання нових знань, розвиток вмінь і природної обдарованості людини відбувається в процесі здобуття освіти. Тобто право на освіту є засобом забезпечення творчої діяльності. У процесі навчання особі доступна творча діяльність у формі науково-дослідної роботи, викладання, художньої або іншої творчості, тобто особа може реалізувати право на свободу творчості. У такому разі право на освіту є одним із способів реалізації права на свободу літературної, художньої, наукової та технічної творчості.

Діалектичний зв'язок поєднує право на свободу творчості із правом на доступ до здобутків культури нації, народу, людства. Право на свободу творчості детермінує потребу в праві на доступ до здобутків культури нації, народу, людства. Творчий процес передбачає звернення до культурних цінностей: дослідження старовинних книг, оригінальних художніх творів, народного мистецтва тощо. З другого боку, наслідком відсутності творчої діяльності є декаден-

ство, культурний регрес. І навпаки, реалізація права на свободу творчої діяльності веде до подальшого збагачення культури нації, народу, людства.

Культурні права і свободи, а саме: право на освіту, право на свободу літературної, художньої, наукової та технічної творчості і право на доступ до здобутків культури нації, народу, людства діалектично пов'язані, репродуктивно обумовлені, мають спільну мету та призначення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Юридична енциклопедія : в 6-ти т. / за ред. Ю. Шемшученка та ін. – К., 2001. – Т. 3. – 2001. – 792 с.
2. Теорія права і держави : [навч. посіб.] / С. Гусарев, А. Олійник, О. Слюсаренко. – К., 2008. – 270 с.
3. Рабінович П. Основи загальної теорії права та держави : [навч. посіб.] / П. Рабінович. – 10-те вид., допов. – Л., 2008. – 224 с.
4. Теорія держави і права. Академічний курс : [підруч.] / О. Зайчук, А. Заєць, В. Журавський та ін. ; за ред. О. Зайчука, Н. Оніщенко. – 2-е вид., перероб. і допов. – К., 2008. – 688 с.
5. Мельничук О. Право людини на освіту : [моногр.] / О. Мельничук. – Вінниця : ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2013. – 440 с.
6. Про академічну свободу і автономію вищих навчальних закладів : Декларація Генеральної асамблеї Всесвітньої університетської служби від 6–10 вересня 1988 р., м. Ліма [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rpl.org.ua>
7. Бердяев Н. Философия свободы. Смысл творчества / Н. Бердяев. – М. : Правда, 1989. – 607 с.
8. Бутылин В. Милиция в государственном-правовом механизме охраны конституционных прав и свобод граждан : [монография] / В. Бутылин. – Тюмень : Тюменский юридический институт МВД России, 2001. – 176 с.
9. Тодыка Ю. Основы конституционного строя Украины : [монография] / Ю. Тодыка. – Х. : Факт, 1999. – 319 с.
10. Кудрявцев В. Свобода научного творчества / В. Кудрявцев // Государство и право. – 2005. – № 5. – С. 22–28.
11. Орзіх М. Правове становище громадян у соціально-культурній сфері розвинутого соціалізму / М. Орзіх, Б. Пережняк. – К. : Тов-во Знання УРСР, 1985. – 48 с.